

KERKZOLDERS EN VLEERMUIZEN

Kerkzolderonderzoek is met zijn 50 jaar een jonge onderzoeksmethode in vergelijking met de eeuwenlange vreedzame coëxistentie van vleermuis en godsdienstige mens. Tegenwoordig gaan de ontwikkelingen op en om kerkzolders snel en vleermuizen kunnen dat lang niet altijd bijbenen. Daarom is het nuttig en noodzakelijk dat vleermuizen op kerkzolders zich de laatste jaren in een hernieuwde belangstelling kunnen verheugen, zoals blijkt uit het themanummer van de VLEEN- nieuwsbrief (zie recensie elders in dit nummer van Zoogdier).

Enige weg

Wat is het nut van kerkzolderonderzoek? Overigens, waar ik het heb over kerkzolders, gaat het soms ook om zolders van kastelen, landhuizen of kloosters. Naast dat het leuk is, is het een effectieve methode om enkele van de Nederlandse vleermuissoorten op te sporen en te volgen in hun wel en wee (zie o.a. Limpens & Buys, 1997; Limpens & Roschen, 1996 en 2002). Dit geldt vooral voor beide soorten grootoorvleermuis, de ingekorven vleermuis en de meervleermuis. Deze soorten vinden we (s zomers) vooral of in belangrijke mate op kerkzolders. De meervleermuis vinden we ook in woonhuizen en dergelijke; de gewone grootoorvleermuis is ook een bewoner van boomholten. De grijze grootoorvleermuis en ingekorven vleermuis kennen we daarentegen in Nederland vrijwel uitsluitend als kerkzolderbewoner (zie o.a. Vergoossen & Buys, 1997 en Buys & Vergoossen, 1997). Deze soorten hebben bovendien een erg zachte sonar, wat het erg lastig maakt ze met de batdetector op te sporen. De grijze grootoorvleermuis is ten slotte niet van de gewone te onderscheiden met een batdetector. Kerkzolderonderzoek is dus de enige manier om deze soorten goed te kunnen volgen in hun zomerverblijf. Soorten die inmiddels als geheel of grotendeels in Nederland uitgestorven te boek staan (grote en kleine hoefijzerneus, vale vleermuis), waren (zijn) vooral bekend van kerkzolders als zomerverblijf. Mochten die weer opduiken, zoals de vale vleermuis af en toe doet (zie o.a. Buys, 1992), dan biedt kerkzolderonderzoek een early warning systeem.

Kerken zijn een belangrijk onderdeel van de biotoop van diverse vleermuissoorten

‘Rode daklijsten’

Kortom, voor sommige soorten vleermuizen vormen de ruime, duistere, goeddeels ongebruikte kerkzolders in ons land een belangrijk deel van hun biotoop. Als zomerverblijf, maar ook als foerageer- en rustplek en in beperkte mate als winterverblijf. Van die laatste functie is in Nederland

echter weinig bekend. Dit beeld geldt ook in andere delen van Europa. Op zich niet zo vreemd, wat vleermuizen zijn nu eenmaal een soortgroep die relatief sterk gecoëvolueerd is met de mens. Als we dan bedenken dat meervleermuis, ingekorven vleermuis en beide soorten grootoorvleermuizen internationaal en nationaal een zwaar beschermde status hebben, dan behoeft het verder geen betoog dat het van belang is een goed beeld te hebben en te houden van de aanwezigheid van vleermuizen op kerkzolders. Dit belang wordt nog groter omdat juist hier het menselijk handelen een erg grote impact heeft op de genoemde soorten. Stel je voor dat de eigenaar van één van de twee (bekende) verblijven van ingekorven vleermuizen niets van hun aanwezigheid afweet en besluit de zolder grondig te renoveren en geheel ontoegankelijk te maken

De grijze grootoorvleermuis (l) en ingekorven vleermuis (r) zijn alleen van kerkzolders bekend

Zo oud als...

Kerkzolderonderzoek is één van de oudste onderzoeksmethoden. In zijn bijdrage in het kerkzoldernummer van de VLEN-nieuwsbrief beschrijft Aldo Voûte hoe de meervleermuis sinds het midden van de jaren vijftig van de twintigste eeuw wordt gevolgd op Friese kerkzolders. Dat we er tijdens het atlasproject achter kwamen dat deze soort ook in spouwmuren van woonhuizen kolonies vormt (Mostert, 1997) en dat we daarmee nog niet alles weten (zie het artikel van Anne-Jifke Haarsma in het vorig nummer van Zoogdier), onderstreept nog maar eens dat een breed spectrum aan onderzoeksmethoden nodig is om een goed beeld van vleermuizen te verkrijgen. In de jaren zestig was het Sjoerd Braaksma die meer systematisch begon met het kerkzolderonderzoek. Overigens waren de vleermuizen voor hem min of meer bijzaak, hij besteedde de zolders vooral vanwege de kerkuilen, die toen hun naam nog eer aan deden. Braaksma hield dit vol tot het eind van de jaren zeventig, begin jaren tachtig. Rond die tijd kamden Knoors en Vergoossen (1984) Zuid- en Midden-Limburgse kerkzolders uit. In de tweede helft van het atlasproject (eind jaren tachtig, begin jaren negentig) kreeg het kerkzolderonderzoek meer aandacht. Niet in het minst omdat de atlas ook voor grijze grootoorvleermuis en ingekorven vleermuis een goed beeld moest geven. In de tweede helft van de jaren negentig nam de aandacht verder toe, waarbij de bescherming van kerkzolders als vleermuisbiotoop sterker naar voren kwam (zie bijvoorbeeld Hoogeveen, 1997 en Verboom et al., 2001). Dat was ook nodig. Diverse inventarisaties lieten een neerwaartse trend zien (o.a. Kapteyn, 1993 en Mostert et al., 1996). Bovendien werd het onderhoud aan de gebouwen intensiever, om de vraat door houtworm tegen te gaan, om duiven te weren of als gevolg van functiewijziging. Zoals uit het themanummer van de

VLEN-nieuwsbrief blijkt, is de aandacht voor kerkzolders inmiddels ongeveer landsdekkend, zij het niet systematisch en niet overal even intensief of grondig.

En nu?

Moeten we nu een groot deel van de Nederlandse kerkzolders aanwijzen als gebied of object waarvoor de Habitatrictlijn geldt? Strikt genomen wel. Anderzijds voegt een dergelijke aanwijzing niet zo heel veel toe. Immers, als gevolg van de Flora en Faunawet zijn alle vleermuisverblijven de facto al beschermd. Maar met zo'n papieren status zijn we en de vleermuizen er nog (lang) niet. Belangrijker is dat het beheer van de gebouwen en hun (wijde) omgeving voldoende bestaansmogelijkheden bieden aan de vleermuizen. Dus niet passief beschermen van, maar actief rekening houden met vleermuizen (en andere soorten!). Eigenaren, overheden en vrijwilligers en hun organisaties hebben hierin ieder een taak:

- Naast het toepassen van de wet ondersteunen en stimuleren overheden de eigenaren van gebouwen en hun omgeving het juiste beheer te voeren. Projecten zoals de Stichting IKL de afgelopen jaren in Limburg heeft uitgevoerd zijn hiervan een goed voorbeeld. Overheden ondersteunen bovendien het monitoren van de vleermuizen op kerkzolders. Gemeenten hebben een specifieke rol waar het gaat om de omgeving van de verblijven.
- Eigenaren en beheerders zijn ervoor verantwoordelijk dat de gebouwen en hun (directe) omgeving kunnen blijven functioneren als vleermuisverblijf. Dit is betrekkelijk eenvoudig. De Monumentenwacht (1999) heeft hiervoor zelfs een deel van haar naslagwerk aan gewijd.
- Vrijwilligers en hun organisaties volgen de aanwezigheid van vleermuizen. Dit in een voldoende dekkend netwerk. Limpens & Verboom (2000) hebben de methode hiervoor al uitgewerkt; op www.vleermuis.net staat een handleiding voor kerkzolderonderzoek. De vrijwilligers krijgen hierbij professionele ondersteuning om te zorgen voor voldoende kwaliteit en continuïteit. Verder kunnen zij de eigenaren en beheerders met raad en daad bijstaan en voorlichting geven.

Inhoudelijk is het allemaal niet erg ingewikkeld. Talloze kerkgebouwen bewijzen dit: vleermuizen vinden daar sinds mensenheugenis onderdak.

Tot slot

Het al eerder genoemde themanummer van de VLEN-nieuwsbrief laat zien dat vrijwilligers de beschreven rol kunnen en willen spelen. Ik vind overigens dat Wim Bongers in zijn recensie hen te kort doet. Immers, geheel zonder professionele ondersteuning hebben zij al een belangrijke basis gelegd voor de gewenste aanpak. Eigenaren en beheerders laten ook steeds vaker zien dat zij rekening kunnen en willen houden met vleermuizen onder hun dak. Kortom, voor overheden staat er een gespreid bedje gereed om de wettelijke en maatschappelijke taak, die ze nog grotendeels laten liggen, op te pakken.

Bronnen

Buys, J. 1992. De valse vleermuis (*Myotis myotis*) in Limburg (2). In: Nieuwsbrief Vleermuiswerkgroep Nederland, nr. 11, p. 13-14.

Buys, J.C. & W.G. Vergoossen 1997. Grijs grootvleermuis *Plecotus austriacus*. In: Limpens, H., K. Mostert & W. Bongers (red.) 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht., p. 224-230.

Hoogeveen, N. 1997. Vleermuizen kunnen weer naar de kerk. In: Nieuwsbrief Vleermuiswerkgroep Nederland, jg. 9, nr. 3, p. 8-12.

Kapteyn, K., 1993. Vleermuizen op Noordhollandse kerkzolders. In: Zoogdier, jg. 4, nr. 1, p. 19-24.

Knoors, J.C.A. & W.G. Vergoossen 1984. Het voorkomen van vleermuizen in enkele Midden- en Zuidlimburgse kerken. In: Natuurhistorisch Maandblad, jg. 73, nr. 4, p. 77-80.

Limpens, H.J.G.A. & A. Roschen 1996. Bausteine einer systematischen Fledermauserfassung. Teil 1 - Grundlagen. In: *Nyctalus*, jg. 6, nr. 1, p. 52-60.

Limpens, H.J.G.A. & J.C. Buys 1997. Resultaten van het Vleermuis Atlas Project. In: Limpens, H., K. Mostert & W. Bongers (red.) 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht, p. 39-50.

- Limpens, H., K. Mostert & W. Bongers (red.) 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- Limpens, H.J.G.A. & A. Roschen 2002. Bausteine einer systematischen Fledermauserfassung. Teil 2. - Effektivität, Selektivität und Effizienz von Erfassungsmethoden. In: *Nyctalus*, jg. 8, nr. 2, p. 159-178.
- Monumentenwacht 1999. Inspectiehandboek, hoofdstuk 4.6: vogels en vleermuizen. Monumentenwacht, Amersfoort.
- Mostert, K. 1997. Meervleermuis *Myotis dasycneme*. In: Limpens, H., K. Mostert & W. Bongers (red.) 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht, p. 83-90.
- Mostert, K., R. van der Kuil & J. Wondergem 1996. Vleermuizen op kerkzolders in Zuid-Holland. Kerken raken steeds leger.... In: *Zoogdier*, jg. 7, nr. 3, p. 12-19.
- Verboom, B., H. Limpens & F. Mertens 2001. Vleermuizen onder dak. Kerkzolderonderzoek in het Rijk van Nijmegen. In: *Zoogdier*, jg. 12, nr. 4, p. 3-9.
- Vergoossen, W.G. & J.C. Buys 1997. Ingekorven vleermuis *Myotis emarginatus*. In: Limpens, H., K. Mostert & W. Bongers (red.) 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht, p. 83-90.